

Miquel Bassols

Autoritat i autoritarisme

Una lectura des de la psicoanàlisi

PUV
UNIVERSITAT
DE VALÈNCIA

Autoritat i autoritarisme

Una lectura
des de la psicoanàlisi

Assaig 51

Autoritat i autoritarisme

Una lectura
des de la psicoanàlisi

Miquel Bassols

Universitat de València

© Del text: Miquel Bassols, 2020

© D'aquesta edició: Universitat de València, 2020

© De la imatge de la coberta: Perejaume, VEGAP, València, 2020

Publicacions de la Universitat de València
Arts Gràfiques, 13 - 46010 València

Coordinació editorial: Maite Simón

Coberta: Perejaume, *Pintura i representació* (1989)

Disseny de la col·lecció i maquetació: Inmaculada Mesa

Correcció: Elvira Iñigo

ISBN: 978-84-9134-682-1

Edició digital

*A l'Arnau i en Bernat,
i també a en Kyle,
pel desig de les lletres
on sigui que se n'autoritzin.*

L'autoritat és mútua o no és.

BLAI BONET

Podem dir que la Legalitat és el cadàver de l'Autoritat; o, més exactament, la seva «mòmia» -un cos que perdura tot i estar privat d'ànima o de vida.

ALEXANDRE KOJÈVE

Pretenem mostrar de quina manera la impotència per sostenir autènticament una praxi es rebaixa, tal com és comú en la història dels homes, a l'exercici d'un poder.

JACQUES LACAN

Índex

INTRODUCCIÓ

AGRAÏMENTS

AUTORITAT I CREENÇA

La paradoxa del pare

Una fórmula de l'autoritat

Josep Pla i l'estat d'esperit dels catalans

DESESCRITS

ALGUNES AUTORITATS SOBRE L'AUTORITAT

L'oblit de l'autoritat

El sentiment d'autoritat

El poder invisible de l'autoritat

La lògica de l'autoritat

Les quatre autoritats d'Alexandre Kojève

DESESCRITS

AUTORITAT I PODER

El poder de la paraula

Els quatre discursos de Jacques Lacan
L'Estat i el poder de l'Amo

DESESCRITS

L'AUTORITAT ANALÍTICA

La transferència

El poder de la paraula

L'autoritat del «subjecte suposat saber»

L'autoritat i l'exercici del poder

El revers del Discurs de l'Amo

«El supuesto pueblo catalán»

DESESCRITS

DECLIVI DEL PARE I FEMINITAT

El retorn del fantasma del pare

Llei de la paraula i norma jurídica

Lògica fàl·lica i lògica femenina

DESESCRITS

PER UNA DEMOCRÀCIA ANALÍTICA

Primer d'octubre

Una democràcia analítica

La democràcia contra ella mateixa

La democràcia minvant

«No tinc por»

«Posar tot altre al seu lloc de subjecte»

Marguerite Duras o una política de la pèrdua
Per una democràcia femenina

DESESCRITS

PER NO CONCLOURE

ANNEXOS

1. Perejaume i el lloc del subjecte
2. Els quatre discursos

GLOSSARI

BIBLIOGRAFIA

Introducció

L'autoritat està en crisi? Ho escoltem en llocs i àmbits ben diversos: l'autoritat dels pares i les mares en la família, la dels mestres en l'àmbit pedagògic, la dels metges i terapeutes en la seva pràctica clínica, la dels investigadors en el camp del saber científic, la de les jerarquies en les institucions religioses. I sobretot l'autoritat dels polítics en el món de la política. La política és avui el camp on les autoritats són posades més en qüestió, on sovint es fa ben difícil que siguin reconegudes -«No ens representen», diuen- i on també es fa més difícil que es reconeixin entre elles -«No menteixi! Vostè no té autoritat per seguir governant». La desqualificació de l'autoritat de l'altre sembla avui el recurs més efectiu per menystenir-lo, per treure'l dels llocs del poder i també per negar-li finalment els drets més fonamentals. L'autoritat en crisi? De fet, si fem un repàs en la història, l'autoritat sempre ha estat en crisi, especialment quan ha de justificar en què s'autoritza, què la fa autoritat. Aleshores, quan l'autoritat defalleix, l'autoritarisme esdevé el símptoma d'un ús del poder que no pot respectar ja la singularitat de les persones. Quan desapareix l'autoritat i es degrada en l'ús del poder de la força, legal o física, desapareix el reconeixement mutu indispensable per conviure en una societat que es reconeixi ella mateixa com a justa i veritablement democràtica. La democràcia, convertida en un joc de majories garantides només per la quantitat de vots obtinguts en eleccions, esdevé aleshores un sistema buit de contingut, un simple

recurs retòric per un retorn de l'autoritarisme més subtil o més groller. «Democràcies autoritàries» en diuen ara, o també «democràcia sense política». Aquest recurs a l'autoritarisme es fa molt sovint en nom de la legalitat com a garantia darrera de l'autoritat, de l'ús del poder i de la força en el si dels mateixos sistemes democràtics. Constatem, però, que el recurs únic i constant a la legalitat alimenta encara més la crisi de la mateixa autoritat.

El conflicte que estem vivint aquests darrers temps entre Catalunya i l'Estat espanyol és sens dubte paradigmàtic d'aquesta conjuntura. El recurs únic i constant a la legalitat per resoldre els conflictes polítics ha portat a un atzucac que no sembla tenir ja marxa enrere. Podem llegir-lo com un conflicte d'autoritats que no es poden reconèixer entre elles? En tot cas, el símptoma Catalunya, per anomenar-lo així, és ja un símptoma a Europa i planteja el problema de l'autoritat i de l'ús del poder a instàncies i nivells diversos. Aquesta conjuntura ha estat sens dubte un dels motius del nostre interès pel tema de la crisi de l'autoritat i de l'emergència de l'autoritarisme. És el fil vermell que travessa aquestes pàgines.

El cercle viciós entre autoritarisme i crisi d'autoritat -l'un es nodreix de l'altre, l'un és efecte de l'altre- ha estat assenyalat a bastament per molts pensadors, especialment després de la Segona Gran Guerra, moment que va signar el declivi de les figures clàssiques de l'autoritat. Cal seguir el rastre d'alguns d'aquests pensadors a partir de la segona meitat del segle xx per entendre la conjuntura en la qual ens trobem actualment. Va ser també l'inici de l'època dels nous autoritarismes, des dels més implícits fins als més explícits, que avui creixen a l'empara de les democràcies formals occidentals amb una retòrica manllevada de la seva tradició més il·lustrada. Podem escoltar així un discurs xenòfob fins i tot en nom dels drets humans. L'autoritarisme no és aleshores incompatible ni amb l'Estat de dret ni amb un

règim democràtic que pot sostenir-se prou bé com una democràcia d'amos que no arriben a conversar entre ells, cadascun en el seu feu. El discurs de l'autoritarisme no podria sostenir-se, però, sense les servituds voluntàries de parts de la població que troben en les figures de l'amo modern una assegurança contra la incertesa i la indeterminació inherents al malestar en la civilització. De cap altra manera pot explicar-se l'extensió creixent d'aquest nou discurs autoritari que travessa l'Occident, legítimat precisament en nom de la democràcia. L'autoritarisme és un fenomen que s'infiltra en el teixit social de maneres molt diverses i desapercebudes. Les seves arrels s'enfonsen en el més íntim de cada subjecte, en la seva relació amb els altres més propers i també en la relació de cadascú amb allò que és més desconegut en ell mateix. El ressort de l'autoritarisme és sempre inconscient, respon de fet a un moment crucial de la subjectivitat de la nostra època i cal escoltar-lo com un símptoma de la degradació dels lligams socials. No es pot entendre l'autoritarisme i el seu ús del poder en tots els àmbits sense entendre primer aquest ressort individual de l'autoritarisme.

Quina és la lògica que mena la crisi d'autoritat i que acompanya, d'altra banda, el declivi que constatem en les nostres societats democràtiques? Què pot aportar avui la psicoanàlisi a l'àmbit de la política pel que fa a la noció d'autoritat i a l'ús del poder? Quines conseqüències podem extreure des de l'experiència de la psicoanàlisi, una experiència que és sempre individual, en els conflictes socials que es fan palesos en les societats anomenades democràtiques? L'extensió de la psicologia individual a l'àmbit social i polític ja fou prevista per Sigmund Freud, especialment al text titulat «Psicologia de les masses i anàlisi del Jo», principi d'una orientació que ha propiciat des d'aleshores desenvolupaments i contribucions de gran interès. La psicoanàlisi de Jacques Lacan en va reformular

els fonaments i ens pot ajudar a actualitzar una anàlisi dels lligams socials i de l'autoritat que avui ens sembla indispensable per estar a l'altura de la subjectivitat de la nostra època, una subjectivitat cada cop més marcada per una crisi dels sistemes simbòlics, fets de llenguatge, en els quals tenen lloc aquests lligams.

Seguint aquesta orientació, plantejarem primer la relació que existeix entre l'autoritat i el fenomen de la creença, i veurem després què n'han dit alguns autors que prenem, precisament, com a «autoritats» en el tema. La diferència i la relació que existeix entre l'autoritat i els mecanismes del poder se'ns ha revelat com un eix fonamental per entendre les crisis de l'autoritat. Són dos registres que se solen confondre massa fàcilment i la seva superposició és la via més directa cap a l'autoritarisme. L'autoritat del Pare, figura clàssica que sosté el poder del patriarcat, és l'altre element fonamental que cal analitzar avui en les paradoxes que implica. M'ho deia així un home sobrepassat per la situació a casa seva, però atabalat també pel càrrec que tenia en el camp de la política, d'on prenia la paraula per explicar-se: «He *dimitit* de la funció de pare, ja no sé com fer-ho». Curiosament, la seva companya el tenia per un «autoritari». Veurem tot seguit què ens pot dir de nou la psicoanàlisi sobre l'autoritat a partir de la forma que li és particular i que hem anomenat «autoritat analítica». És una autoritat que se sosté en el fenomen que coneixem com la transferència, concepte fonamental de la psicoanàlisi. L'autoritat analítica ens indica una via possible per anar més enllà de l'autoritat patriarcal en declivi, més enllà també del seu retorn més funest quan l'autoritarisme d'avui voldria restaurar-la. Els discursos que promouen avui la restauració de l'autoritat perduda del Pare -ja sigui sota la forma del més bon «paternalisme» o de les tècniques coercitives que trobem autoritzades en nom de part de la Psicologia- no sembla que puguin ja respondre al malestar. Més aviat l'alimenten.

Però tampoc l'anomenat «maternatge terapèutic» sembla sortir-se'n quan promou la satisfacció de les necessitats i de les demandes en nom d'una Mare de l'amor. I tanmateix, sovint trobem aquesta demanda traslladada a l'Estat mateix en el camp de la política, la demanda d'un Pare autoritari i d'una Mare protectora alhora. Bona part del drama polític contemporani sembla desenvolupar-se en aquest escenari amb un guió molt edípic, per dir-ho amb la coneguda referència freudiana. Més enllà d'aquest guió, la posició i la lògica de la feminitat es revela com una brúixola necessària en una època que molts defineixen ja com la d'una feminització generalitzada. Cal veure, però, què entenem per feminització i quina altra lògica introdueix la feminitat en l'estructura de l'autoritat. En aquesta orientació, que la psicoanàlisi de Jacques Lacan va obrir més enllà de Freud però no sense ell, gosem formular la possibilitat d'una «democràcia femenina».

Qui esperi fórmules inequívokes i de manual per respondre al problema actual de l'autoritat en crisi no cal que segueixi llegint. No em sento gens autoritzat a acompanyar-lo en l'elaboració del concepte i en l'experiència de l'autoritat. Qui esperi una construcció de les preguntes que he sabut fer-me des de la psicoanàlisi per tractar el problema de l'autoritat i de la seva crisi en les nostres societats, farà bé d'acompanyar-me. Segurament sabrà aleshores construir-se'n també les seves, de preguntes.

NOTA: Utilitzo en diversos moments fórmules -els anomenats *matemes*- i conceptes propis de la psicoanàlisi. Els indico acompanyats d'un asterisc* quan apareixen al text per primera vegada. Al final del llibre, el lector trobarà dos annexos i un glossari de termes on explico aquests conceptes i matemes d'una manera resumida.

Agraïments

Aquest text és el desenvolupament de quatre conferències dictades a la Comunitat de Catalunya de l'Escola Lacaniana de Psicoanàlisi els dies 4 i 25 de maig, i 8 i 15 de juny del 2018, que les seves instàncies directives van programar amb el tema «Psicoanàlisi i Política». Agraïixo a la Junta Directiva haver-me convidat a inaugurar un espai que era una aposta decidida per la implicació de la psicoanàlisi d'orientació lacaniana, més enllà de la pràctica de la psicoanàlisi, en l'àmbit social en la qual es produeix i en l'opinió pública. La psicoanàlisi no és només una pràctica terapèutica reduïda a la privacitat de la consulta del psicoanalista. És també i sobretot una posició ètica davant d'allò que ja Sigmund Freud va entendre com el «malestar en la civilització» i que Jacques Lacan va traduir en l'exigència, adreçada en primer lloc al psicoanalista, d'estar a l'altura de la subjectivitat de la seva època. Agraïixo també a tots els qui van participar en les quatre conferències les seves intervencions, preguntes i comentaris; han estat el motiu de molts dels desenvolupaments inclosos en el text.

He d'agraïr molt especialment a Jacques-Alain Miller, fundador de l'Associació Mundial de Psicoanàlisi, el seu treball constant d'orientació i l'aposta recent que ha fet amb la creació de la xarxa internacional anomenada Zadig (Zero Abjection Democratic International Group), definida com una extensió de la psicoanàlisi en el camp de la política i de l'opinió pública. És una crida, feta més enllà de l'àmbit restringit dels psicoanalistes, a prendre partit, fora de qualsevol política de partits, en les conjuntures socials i

polítiques que demanen avui respostes decidides i elaborades a partir de la pròpia experiència de la psicoanàlisi. És una aposta, gens evident, de la qual n'estem traient només algunes primeres conseqüències. Aquest text vol seguir-les per albirar-ne l'horitzó.

Pel que fa a la redacció final d'aquest llibre, vull agrair la lectura que n'han fet dels diversos esborranys, sempre de manera tan crítica com generosa, Margarida Bassols, Neus Carbonell, Montserrat Ingla i Carlota Torrents.

I gràcies també a Perejaume que, a més de la seva lectura amiga, ha fet les gestions necessàries per poder fer servir la seva obra com a il·lustració de la coberta d'aquest llibre.